

Türkiye-AB 28 Ticaretinde Su Ürünleri Sektörünün 'Endüstri İçi Ticaret' Analizi

Nurdan KUŞAT*

*Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Isparta MYO, Dış Ticaret Bölümü, Isparta, Türkiye

*Sorumlu Yazar: nurdankusat@isparta.edu.tr

Araştırma Makalesi

Geliş 21 Mayıs 2020; Kabul 21 Ağustos 2020; Basım 01 Aralık 2020.

Alıntılama: Kuşat, N. (2020). Türkiye-AB 28 ticaretinde su ürünleri sektörünün 'endüstri içi ticaret' analizi. *Acta Aquatica Turcica*, 16(4), 535-544. <https://doi.org/10.22392/actaquatr.740830>

Özet

Klasik dış ticaret teorilerinin dış ticareti açıklama konusunda yetersiz kalması, modern dış ticaret teorilerine olan ihtiyacı artırmıştır. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında yeniden şekillenen uluslararası ticaret, yeni teorilere ihtiyaç duymuştur. Yapılan çalışmalar, uluslararası ticari faaliyetlerde sadece ülkelerin sahip olduğu karşılaştırmalı üstünlükler çerçevesinde ticaretin gelişmediğini göstermiştir. Ticaretin bir kısmını aynı mal grubunda üretim yapan ülkelerin ticari faaliyetlerinin şekillendirdiği anlaşılmıştır. Aynı sektöre ait farklılaştırılmış ürünlerin alım satımın yapıldığı bu ticaret türü 'Endüstri İçi Ticaret' olarak adlandırılır. Ekonomik bütünleşme sürecine giren ülkeler arasında endüstri içi ticaretin artması beklenir.

Bu çalışmada; Türkiye ve AB 28 ülkeleri Su Ürünleri Sektörü ticari faaliyetlerinin, endüstri içi ticaret analizi yapılmaktadır. Endüstri içi ticaret endeks değerinin hesaplanmasında literatürde sıklıkla kullanılan Grubel-Lloyd Endeksi kullanılmaktadır. Endeks hesaplamalarında kullanılan dış ticaret verilerine ise Birleşmiş Milletler Veri Bankası'ndan ulaşılmaktadır. Bu veriler Birleşmiş Milletler'in STIC Rev. 2 çerçevesinde sunduğu verilerdir. Bu verilerin ilgili Endeks'te kullanımıyla elde edilen sonuçlar; Türkiye ile AB 28 ülkeleri arasındaki su ürünleri ticaretinde endüstri içi ticaretin yok denecek kadar az olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu tek yönlü ticarete Türkiye'nin sektörel üstünlüğü de dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Endüstri içi ticaret, Grubel-Lloyd endeksi, su ürünleri, Türkiye, AB 28

'Intra Industry Trade' Analysis of Turkey - EU 28 Trade in the Fisheries Sector

Abstract

The inability of classical foreign trade theories to explain foreign trade has increased the need for modern foreign trade theories. International trade, which was reshaped especially after the Second World War, required new theories. Studies have shown that trade does not develop within the framework of comparative advantages that only countries have in international commercial activities. It is understood that some of the trade is shaped by the commercial activities of the countries producing in the same goods group. This type of trade, where differentiated products belonging to the same sector are traded, is called "Intra Industry Trade". Increasing intra-industry trade is expected among the countries undergoing economic integration.

In this study; intra-industry trade analysis was performed of Turkey and the EU 28 countries Fisheries Sector commercial activities. The Grubel-Lloyd Index, which is frequently used in the literature, is used to calculate the intra-industry trade index value. The foreign trade data used in the index calculations are accessed from the United Nations Data Bank. These data are provided by the United Nations within the framework of STIC Rev. 2. The results obtained by using this data in the related Index show that; there is almost no intra-industry trade in fishery products trade between Turkey and the EU 28 countries. Also, Turkey's industrial supremacy draws attention to this one-way trade.

Keywords: Intra industry trade, Grubel-Lloyd index, fisheries sector, Turkey, EU 28

GİRİŞ

Uluslararası ticaret teorilerinin başlıca amacı, ülkeler arasındaki mal ve hizmet alım satımlarının nedenlerini açıklamaktır. Bu çerçevede dış ticaretin kapalı ekonomiye göre ülkelere sağladığı yararların neler olduğu, bir ülkenin hangi malları ihraç, hangilerini ithal edeceğinin neye göre belirlendiği ve dış ticarete nisbi fiyatların nasıl oluştuğu sorgulanmaktadır.

Klasik dış ticaret teorilerinin dış ticarete yaklaşımında; karşılaştırmalı üstünlüklere dayalı son derece rekabetçi bir ticaret yapılması yer alır. Bu anlayış rekabet gücünün artırılması için her ülkenin karşılaştırmalı üstünlüklerini belirlemesi gerektiğine vurgu yapar. Günümüzde de bu anlayışa ait genel kuralların halen geçerli olduğunu belirtmek gerekir. Ülkelerin gerek karşılaştırmalı üstünlük

elde ettikleri üretim alanlarını belirlemek, gerek üstünlük elde edilen sektörler için rekabet gücü ölçümlerini yapmak, uluslararası iktisat literatüründe üzerinde en çok çalışılan konular olmuştur. Gelecekte de benzer çalışmaların devam etmesi muhtemeldir.

Karşılaştırmalı üstünlükler çerçevesinde şekillenen dış ticarete, ülkelerin uzmanlaşma alanlarının birbirinden tamamen farklı olacağı varsayılır. Diğer bir deyişle; ülkeler farklı iş kollarında rekabet avantajı elde edeceklerdir. Oysa modern dünyadaki dış ticaret faaliyetlerine bakıldığında, bu faaliyetlerin bir kısmının karşılaştırmalı üstünlük mantığıyla tamamen farklı üretim sahaları çerçevesinde gerçekleştiği görülürken, bir kısmının aynı üretim sahasında farklılaştırılmış ürünler üzerinden gerçekleştiği görülmektedir. Aslında bu ikinci durum “Endüstri İçi Ticaret” olarak isimlendirilen ve bir anlamda karşılaştırmalı üstünlükler anlayışının bir miktar dışına çıkan bir ticari anlayışı ortaya koyar. Modern dış ticaret teorileri arasında yer alan endüstri içi ticaret, karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin bir nevi rakibi durumundadır.

Grubel ve Lloyd’a göre (1975) endüstri içi ticaret, aynı üretim sahasına ait malların iki ülke arasında eş anlı olarak ithalat ve ihracatının sonucunda ortaya çıkan dış ticaret faaliyetidir. Aslında böyle bir ticari faaliyetin gerçekleşiyor olması, bu ülkelerin talep yapılarının ve üretimde kullandıkları girdilerin az ya da çok birbirine benzerlik göstermesini gerektirir (Narin, 2002). Endüstri içi ticaret faaliyeti sonucunda ülkelerin ithalat ve ihracatını gerçekleştirdikleri ürünlerin aynı üretim sektörüne ait ürünler olduğu gözlenir. Diğer bir deyişle; ithal edilen ürün de ihraç edilen ürün de aynı sektörün ürettiği farklılaştırılmış bir üründür. Grubel Lloyd (1975) ve Balassa (1979) tarafından “Endüstri İçi Ticaret” olarak adlandırılan ve yaygın olarak bu tanımlama ile literatürde yer alan bu ticari faaliyetin; “Farklılaştırılmış Ürünlerin Çift Yönlü Ticareti” olarak değerlendirilmesi mümkündür. Bu ticari süreçte, ülkeler kendilerinde hiç olmayan bir ürünün yerine, ihraç edebilecekleri düzeyde iyi üretebildikleri ve ihraç da ettikleri bir ürünün farklı versiyonlarını ithal etmektedirler. Dış ticaret sürecinde karşılaşılan bu oluşum; sonuç itibarıyla, tekelci rekabet piyasasının farklılaştırılmış ürün algısının ortaya çıkardığı bir tür ticari faaliyettir.

Endüstri içi ticaretin yatay ve dikey endüstri içi ticaret şeklinde iki farklı kategoride ele alındığı da gözlenmektedir. Yatay endüstri içi ticaretin genellikle belirli bir kalitedeki ürünün farklı özellik ve yönleriyle farklılaştırılması sonucu ortaya çıkan ticaret olarak yorumlandığı, dikey endüstri içi ticarete ise farklı kalite düzeyindeki malların karşılıklı ticareti olarak yaklaşıldığı söylenebilir (Şahin, 2015). Endüstri içi ticaret sayesinde tüketici tercihlerindeki farklılıklara cevap vermek adına ürün farklılaştırmasına gidilmesi sayesinde, tüketicilere daha geniş bir ürün yelpazesi sunulması mümkün olabilmektedir. Bunun ülke ekonomisine yansması ise ölçeğe göre artan getiri ve dış ticaret kazançlarının yükselmesi şeklinde olmaktadır (Sharma, 2000).

Yeni ekonomik düzenin önemli yapılanmalarından olan iktisadi bütünleşmelerin endüstri içi ticareti artıracığı yönünde genel kanaat bulunmaktadır. Çünkü bu birliktelik içerisinde yer alan ülkelerin faktör donanımları ve kişi başına gelir düzeylerindeki benzerliklerin yanı sıra tüketim alışkanlıklarındaki benzerliklerin de endüstri içi ticareti artıracığı düşünülür. Bu nedenle bir ekonomik bütünleşme içerisine giren ülkelerde ürün farklılaşmalarına gidilerek endüstri içi ticaretin ivme kazanacağı tahmin edilmektedir.

Bu çalışmada; Türkiye’nin Gümrük Birliği sürecinde önemli bir ticaret partneri haline gelen Avrupa Birliği (AB) ile gerçekleştirdiği dış ticaretteki endüstri içi ticaret kabiliyeti, su ürünleri sektörü için ölçülmek istenmiştir. Bu amaçla öncelikle literatürde gerçekleştirilmiş olan endüstri içi ticaret çalışmaları üzerinde bir tarama gerçekleştirilmiş ve sonrasında AB’yi oluşturan 28 ülkenin Türkiye ile gerçekleştirdiği su ürünleri ticareti Grubel Lloyd (1975) tarafından geliştirilmiş Endüstri İçi Ticaret Endeksi (EİT) yardımıyla ölçülmüştür. Çalışma 2009-2019 yıl aralığını kapsayacak şekilde planlanmış ve gerek Türkiye gerekse AB 28 ülkelerinin dış ticaret verilerine Birleşmiş Milletler data bankasından ulaşım sağlanmıştır. Endeks değerlerinin ölçülmesinde SITC Rev.2 düzeyinde kayıt altına alınmış olan ticaret verileri kullanılmıştır.

LİTERATÜR TARAMASI

Çalışmayla ilgili genel literatür taramasından önce, çalışmanın hedef kitlesini oluşturan Türkiye ve AB 28’in, toplam dış ticaretleri içerisinde su ürünleri ticaretlerinin değer ve oranlarını görmek gerekir. Bu değer ve oranlar, birbirinin ticari partneri olan ülkelerin gelişmişlik düzeylerini de karşılaştırma olanağı verecektir. Tablo 1 bu amaçla düzenlenmiştir.

Tablo 1. Türkiye ve AB 28 dış ticaret değerlerinde su ürünleri sektörü (000.000\$)

Yıllar	TÜRKİYE						AB 28					
	TX	tx	tx/TX	TM	Tm	tm/TM	TX	tx	tx/TX	TM	tm	tm/TM
2009	102143	342	0,33	140928	108	0,08	1600134	3536	0,22	1757279	21207	1,21
2010	113883	342	0,30	185544	137	0,07	1805319	4071	0,23	2034248	22766	1,12
2011	134907	426	0,32	240842	176	0,07	2177209	4828	0,22	2413764	25871	1,07
2012	152462	446	0,29	236545	179	0,08	2178600	5154	0,24	2317658	23890	1,03
2013	151803	568	0,37	251661	188	0,07	2311186	5350	0,23	2242512	25598	1,14
2014	157610	676	0,43	242177	198	0,08	2260494	5485	0,24	2247826	27283	1,21
2015	143850	692	0,48	207207	251	0,12	1983411	4700	0,24	1918102	24295	1,27
2016	142530	790	0,55	198618	181	0,09	1930219	4976	0,26	1894790	26454	1,40
2017	156993	843	0,54	233800	227	0,10	2120420	5485	0,26	2089910	28156	1,35
2018	168023	936	0,56	223039	187	0,08	2307466	5832	0,25	2234987	29945	1,34
2019	180839	1007	0,56	210343	197	0,09	2280695	5958	0,26	2293002	28994	1,26
ORT.	-	-	0,43	-	-	0,09	-	-	0,24	-	-	1,22

Kaynak: United Nations, (2020). Hesaplamalar tarafımdan yapılmıştır.

* Tabloda kullanılan kısaltmalarla ilgili açıklamalar aşağıda verilmiştir.

TX: Toplam İhracat, TM: Toplam İthalat, tx: Su Ürünleri İhracatı, tm: Su Ürünleri İthalatı,

tx/TX: Su Ürünleri İhracatının Toplam İhracat İçindeki Payı, tm/TM: Su Ürünleri İthalatının Toplam İthalat İçindeki Payı.

Türkiye su ürünleri sektörü dış ticaretinin, Türkiye'nin toplam dış ticareti içerisindeki payının az olduğu söylenebilir. İhracat payı 11 yıl ortalamasına göre %0,43 (binde 4), ithalat payı %0,09 (onbinde 9) olarak hesaplanmıştır. Fakat yıl bazlı sektörel ticaret gelişmelerine baktığımızda, ihracatın sürekli arttığı, ithalatın ise artış ve azalışlar gösterdiği görülmektedir. Diğer bir ifade ile su ürünleri ihracatı Türkiye için istikrarlı bir gelişme gösterirken, su ürünleri ithalatında aynı istikrar bulunmamaktadır.

Tablo sonuçlarına göre Türkiye su ürünleri sektörünün dış ticaret fazlası veren yapısından da bahsetmek gerekir. Çünkü sektör ihracatı, incelenen her bir yıl için, sektör ithalatından daha fazla miktarda gerçekleşmiştir. Bu nedenle Türkiye su ürünleri sektörünün dış ticaret yapılanması bize; sektörün Türkiye dış ticaret dengesi için pozitif değer yarattığını, hatta bu katkının her yıl itibariyle istikrarlı bir şekilde arttığını göstermektedir. Bu bir anlamda su ürünleri sektörünün rekabet gücünün artmakta olduğunun bir göstergesi olarak da değerlendirilebilir. Kuşat'ın (2019) Türkiye su ürünleri sektörünün 5 sektör lideri ülke karşısındaki rekabet gücünü ölçtüğü çalışma sonuçları da, Türkiye su ürünleri sektörünün rekabet avantajının yüksek, ihracat performansının ise artırılabilir bir potansiyele sahip olduğunu teyit etmektedir.

AB 28 su ürünleri sektörünün, AB 28 toplam dış ticaretindeki payını incelediğimizde, bu payın ihracat için az, ithalat için daha anlamlı bir değer ortaya koyduğunu görmekteyiz. Sektörün ihracat içerisindeki payı son 11 yıl ortalamasına göre % 0,24 (binde 2), ithalat içerisindeki payı ise % 1,22 (yüzde 1,2) olarak hesaplanmıştır. Fakat sektörün yıllık ithalat ve ihracat oranlarındaki değişimlerini takip ettiğimizde de, ihracat payı oldukça istikrarlı bir seyir izlerken, ithalatının daha istikrarsız bir yapı sergilediği görülmektedir. Ayrıca tablo 1'den AB 28'in bazı yıllar dış ticaret fazlası, bazı yıllar dış ticaret açığı verdiğini; fakat su ürünleri sektörü ticaretinde her yıl dış ticaret açığı verdiğini de görmekteyiz. Sonuç itibariyle AB 28 su ürünleri ithalatçısı bir birlikteliktir diyebiliriz.

Bu çalışmada; Türkiye-AB 28 su ürünleri sektörü ticari ilişkilerini endüstri içi ticaret çerçevesinde ve Grubel-Lloyd (1975) tarafından geliştirilmiş olan endeks yardımıyla ölçüp değerlendireceğiz. Grubel-Lloyd (1975) tarafından geliştirilmiş olan endeks hesaplama yönteminin seçilme sebebi, literatürde en yaygın kullanılan Endüstri İçi Ticaret Endeksi olmasıdır. Tablo 2 de yerli ve yabancı literatürde ilgili endeks kullanılarak gerçekleştirilmiş bazı çalışmaları ve sonuçlarını göstermek amacıyla düzenlenmiştir.

Tablo 2. Grubel - Lloyd'un EİT yöntemi kullanılarak yapılmış olan çalışma örnekleri

Araştırmacı	Yıl	Ülke/Ülkeler	Sektör / Ürün / Ürün Grubu	Çalışma Bulguları
Schüler	1995	İspanya-Türkiye	Genel	73-91 dönemini kapsayan çalışma sonuçları; İspanya ve Türkiye arasındaki EİT'nin arttığını fakat Türkiye'nin dış ticaretinde EİT gerçekleşme miktarının İspanya'ya oranla zayıf olduğunu göstermektedir.
Duman	1996	OECD ve Türkiye	Genel	EİT'nin Türkiye'nin dış ticaretinde önemli bir yer tutmadığı, fakat ekonomik gelişmesinin hızlanması, Gümrük Birliği ve ticari liberalizasyon artışı ile gelecekte bu payın artabileceği ifade edilmiştir.
Rossini ve Burattoni	1999	İtalya-AB İtalya-AB dışı	Genel	İtalya'nın AB ülkeleriyle gerçekleştirdiği endüstri içi ticaret, AB dışı ülkelerle gerçekleştirdiği ticaretten daha yüksek bulunmuştur.
Tharakan ve Calfat	1999	Belçika-AB Belçika-AB dışı	Genel	60-90 dönemini kapsayan çalışmada, Belçika'nın AB ülkeleriyle gerçekleştirdiği endüstri içi ticaret, AB dışı ülkelerle gerçekleştirdiği ticaretten daha yüksek bulunmuştur.
Doğaner Gönel	2001	Türkiye	Tekstil	90-97 dönemini kapsayan bu çalışmada, 90'lı yıllardan itibaren tekstil alt sektörlerinin hemen hemen tamamında endüstri içi ticaret payının artmakta olduğu tespit edilmiştir.
Erk ve Tekgül	2001	Türkiye-AB	97 Ürün Grubu	Türkiye ve AB ülkeleri arasında gerçekleşen ticarete dikey mal farklılaşması içeren endüstri içi ticaretin ağırlıklı olduğu tespit edilmiştir.
Lee ve Lloyd	2002	OECD ülkeleri	Hizmet Sektörü	OECD ülkelerinin geneli açısından yüksek EİT oranları gözlenmiş olup, Türkiye için bu endeks değerinin diğer ülkeler karşısında düşük kaldığı gözlenmiştir.
Kösekahyaoglu	2002	Türkiye-AB 12	Genel	75-90 dönemini kapsayan çalışmada; Türkiye'nin tüm mallara ilişkin endüstri-içi ticaret hacminin yıllar itibarıyla yükseldiği, ayrıca Türkiye'nin benzer faktör donatımına sahip olduğu Yunanistan ve Portekiz ile olan endüstri içi ticaretinin diğer AB ülkelerine kıyasla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.
Çepni ve Köse	2003	Türkiye-AB- OECD	Genel	88-98 dönemini kapsayan bu çalışmada; Türkiye'nin dış ticaretinde endüstri içi ticaret payının artmakta olduğu, ayrıca AB ve Türkiye arasındaki endüstri içi ticaretin diğer ülkelere kıyasla yüksek olduğu tespit edilmiştir.
Erlat ve Erlat	2003	Türkiye-AB 15	Genel	69-99 dönemini kapsayan çalışmada, Türkiye-AB arasındaki ticaret yapısının ağırlıklı olarak endüstriler arası ticaret özelliği gösterdiği saptanmıştır.
Deviren	2004	Türkiye-AB	Genel	Türkiye ile Avrupa Birliği ülkeleri arasında endüstri içi ticaret yerine endüstriler arası ticaretin var olduğu tespit edilmiştir.
Şimşek	2005	Türkiye-OECD	Genel	Türkiye'nin OECD ile ticaretinde düşük kalite dikey endüstri içi ticaretin varlığı tespit edilmiştir.
Çakmak	2006	Türkiye - Almanya, İtalya, Fransa, İngiltere	İmalat Sektörü	1991-2004 dönemini kapsayan çalışmada, Türkiye ile seçilmiş ülkeler arasında gerçekleştirilen ticarete, endüstri içi ticaret düzeyi sıralamalarının yıllar itibarıyla değişim gösterdiği tespit edilmiştir.
Altay, Özcan ve Çınar	2009	Türkiye-AB 15	Genel	1995-2007 yılları arasında kapsayan çalışmada, Türkiye'nin genel olarak düşük katma değerli ürünlerde avantajlı olduğu gözlenmiştir.
Bedir	2009	Türkiye	İmalat Sektörü	1995-2005 dönemini kapsayan çalışmada imalat sanayinde fiyata dayalı rekabet eden endüstrilerde ortalama endüstri içi ticaret genelde düşük ve sabitken, kaliteye dayalı rekabet eden endüstrilerde daha yüksek bulunmuştur.
Erün	2010	Türkiye-AB	Gıda ve Canlı Hayvan Sektörü	1995-2009 dönemini kapsayan çalışmada, AB-15 ülkeleriyle olan gıda ve canlı hayvan ticaretinde EİT'nin giderek azaldığı, Macaristan, Bulgaristan, Danimarka, İspanya, İrlanda ve Romanya ile olan ticarete yükseldiği gözlenmiştir.
Biesebroeck	2011	ABD / AB / Çin / Japonya	İmalat Sektörü	ABD, Avrupa Birliği ve Çin'in imalat sanayindeki ticaretinin giderek daha da endüstri içi hale geldiği, fakat Japonya'da hala endüstriler arası ticaretin ön planda olduğu tespit edilmiştir.
Çeştepe	2012	Türkiye-Ortadoğu Ülkeleri	Genel	1999-2009 dönemini kapsayan çalışmada, Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleriyle ticaretinde endüstri içi ticaret düzeyinin genel olarak düşük, işlenmiş mallarda ise nispeten yüksek olduğu tespit edilmiştir.
Şentürk	2014	Seçilmiş Ülkeler	Genel	1990-2016 dönemini kapsayan çalışmada, Türkiye'nin en yüksek endüstri içi ticareti İtalya, İspanya, Fransa ve Almanya ile gerçekleştirdiği gözlenmektedir.
Şahin	2015	Türkiye-AB 15	Gıda Sektörü	Türkiye ve AB-15 ülkeleri arasında, seçilmiş tarımsal gıda ürünlerinde gerçekleştirilen ticarete dikey endüstri içi ticaretin varlığı saptanmıştır.
Mangır ve Fidan	2017	Türkiye	Tarım Sektörü	Türkiye'nin tarım sektöründeki endüstri içi ticareti çok yüksek bulunmuştur.

MATERYAL ve YÖNTEM

Literatür taraması çerçevesinde endüstri içi ticaret hesaplamalarında en yaygın kullanılan hesaplama tekniğinin Grubel ve Lloyd (1975) tarafından geliştirilen endeks olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmamızda da Grubel ve Lloyd (1975) tarafından geliştirilen orijinal endeks formülü kullanılarak hesaplamalar yapılmaktadır. Çalışmada kullanılan formül Grubel ve Lloyd (1975)'un orijinal endeks hesaplama formülü olup, çalışmamızda yer alan sektörün adı ilave edilerek açıklaması aşağıda yapılmaktadır.

$$EİT=1-[(Xi-Mi)/(Xi+Mi)]$$

Bu formülde:

EİT: Endüstri İçi Ticaret Endeks Değerini (Su Ürünleri Sektörü için)

Xi: i ülkesinin (Türkiye'nin) j ülkesine (AB 28 Ülkesi) yaptığı ilgili sektör (su ürünleri) ihracatını

Mi: i ülkesinin (Türkiye'nin) j ülkesine (AB 28 Ülkesine) yaptığı ilgili sektör (su ürünleri) ithalatını göstermektedir.

Yukarıda yer alan formül kullanılarak gerçekleştirilen hesaplama sonucunda EİT 0 ile 1 aralığında ($0 \leq EİT \leq 1$) oluşmaktadır. Bu durumda elde edilen değer için ayrı ayrı yorumlanması söz konusu olur:

EİT=0 olduğunda i ülkesinin (Türkiye'nin) j ülkesi (AB 28 Ülkesi) ile gerçekleştirdiği y mal grubu (Su Ürünleri Sektörü) ticaretinde endüstri içi ticaretin olmadığı, yani sadece ihracat ya da ithalat yapıldığı (tek taraflı ticaret),

EİT=1 olduğunda i ülkesinin (Türkiye'nin) j ülkesi (AB 28 Ülkesi) ile gerçekleştirdiği y mal grubu (Su Ürünleri Sektörü) ticaretinde endüstri içi ticaretin güçlü olduğu, yani ihracat ve ithalat değerlerinin birbirine yakın olduğu (çift taraflı ticaret) söylenebilir.

EİT'nin 0 ile 1 değeri arasında yer alması durumunda ise elde edilen değere göre;

$1 > EİT > 0,50$ olduğunda endüstri içi ticaretin varlığından,

$0 < EİT < 0,50$ olduğunda endüstri içi ticaretin zayıflığından söz edilebilir.

Çalışmada i ülkesi Türkiye, j ülkesi ise AB 28 içerisinde yer alan tüm ülkeler olarak değerlendirmeye alınmıştır. Bu değerlendirme yapılırken AB 28 ülkeleri arasında yer alan ama Türkiye ile hiç ticari faaliyeti olmayan Güney Kıbrıs Rum Kesimi (Kıbrıs) çalışma dışında kalmıştır. Ayrıca Türkiye'nin AB 28 ile gerçekleştirdiği su ürünleri ticareti, AB 28'in bir uluslararası iktisadi birlik olarak da kabulü öngörüsüyle, endüstri içi ticaret kapsamında değerlendirilmiştir.

Türkiye ve AB 28 arasındaki su ürünleri ticaretinin endüstri içi ticaret çerçevesindeki değerlendirmesinde 2009-2019 yıl aralığı baz alınmış, Türkiye ve 28 AB ülkesi ile AB 28'e ait ticari verilere Birleşmiş Milletlerin web sitesindeki resmi istatistiklerden ([Comtrade Statistics](#)) ulaşılmıştır. Çalışma yıl aralığı geriye dönük olarak 10 yıl olarak belirlenmiş olmasına rağmen, bazı ülkeler 2019 yılı ticari verilerini henüz sisteme yüklemedikleri için bu değerlendirme 10 ve 11 yıllık ticari verileri üzerinden yapılmak zorunda kalmıştır.

BULGULAR ve DEĞERLENDİRME

Türkiye ile AB 28 ülkeleri arasındaki endüstri içi ticaretin su ürünleri sektörü çerçevesinde yapılan analiz sonuçları, birkaç kategoride değerlendirilecektir. Bu değerlendirme; Avrupa Birliği'nin Avrupa Ekonomi Topluluğu olarak kurulduğu 1958 yılından günümüze gelene kadarki süreç içerisindeki genişleme dönemleri gözetilerek gerçekleştirilecektir.

İlk değerlendirme; AB'nin kurucu ülkeleri olan ve Altılar olarak isimlendirilen Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg için yapılmaktadır. İkinci değerlendirme; Danimarka, İrlanda ve İngiltere (1973), Yunanistan (1981), Portekiz ve İspanya (1986), Avusturya, Finlandiya ve İsveç'i (1995) içerisine almaktadır. Aslında bu 9 ülkenin Topluluğa katılması üç farklı genişleme dönemini kapsasa da; Topluluğun 2000 yılına kadar ki son genişleme süreci olarak dikkat çeker. Üçüncü değerlendirme Avrupa Ekonomi Topluluğu'ndan Avrupa Birliği'ne terfi eden iktisadi birliğin 10 ülkeyi tek celsede üyeliğe kabul ettiği ülkeler için yapılacaktır. Bu ülkeler 2004 yılında Birliğe katılan Güney Kıbrıs Rum Kesimi (Kıbrıs), Çek Cumhuriyeti (Çekya), Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Malta, Polonya, Slovakya, Slovenya'dır. Bu genişleme sonrasında Birliğin üye sayısı 25'e yükselmiştir. Ayrıca bu ülkelerin siyasi ve ekonomik geçmişleri dikkate alındığında, Birliğe toplu kabulleri oldukça dikkat çekicidir. Bir sonraki ülke grubu ise; 2007'de üyeliğe kabul edilen Bulgaristan ve Romanya ile 2013'de üye olan Hırvatistan'dan oluşmaktadır. Üye sayısı da 28'e ulaşmıştır. AB 28'i bir birlikten ziyade bir ülke olarak ele alıp gerçekleştirdiğimiz hesaplamalar ise, çalışmanın son değerlendirme kısmını oluşturmaktadır.

Avrupa Birliği 1957 yılında Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında imzalanan Roma Anlaşması ile kurulmuş ve 1958 yılından itibaren Avrupa Ekonomi Topluluğu olarak

faaliyetlerine başlamıştır. Türkiye'nin bu topluluğa ilk başvurusu ise 1959 yılında olmuş ve 1963 yılında imzalanıp 1964 yılında yürürlüğe giren Ankara Antlaşması ile bu talep resmiyet kazanmıştır.

Türkiye'nin yarım yüzyılı geçkin bir süredir bu kurucu ülkelerle olan ticari ilişkileri devam ettirmekle olup, 1996 yılında Gümrük Birliği sürecine geçilmesi ile çok daha kapsamlı bir yapıya kavuşmuştur. Tablo 3 Türkiye ile AB kurucu ülkeleri arasındaki su ürünleri sektörü endüstri içi ticaretinin durumunu göstermek için oluşturulmuştur.

Tablo 3. Türkiye-AB kurucu ülkeler EİT endeksi

Yıllar	Almanya	Fransa	İtalya	Belçika	Hollanda	Lüksemburg
2009	0,25	0,50	0,06	0,03	0,05	0,00
2010	0,23	0,61	0,01	0,11	0,12	0,00
2011	0,12	0,35	0,01	0,26	0,05	0,00
2012	0,14	0,39	0,00	0,27	0,05	0,00
2013	0,11	0,50	0,00	0,24	0,04	0,00
2014	0,13	0,02	0,00	0,02	0,05	0,00
2015	0,07	0,10	0,01	0,02	0,04	0,00
2016	0,04	0,14	0,00	0,01	0,05	0,00
2017	0,03	0,28	0,00	0,03	0,04	0,00
2018	0,03	0,24	0,00	0,15	0,04	0,00
2019	0,03	-	0,01	0,06	-	-
Ortalama	0,11	0,31	0,01	0,11	0,05	0,00

Türkiye'nin günümüz Avrupa Birliği'nin kurucu 6 ülkesi ile olan su ürünleri ticaretindeki endüstri içi ticaret gelişimini 2009-2019 yıl aralığında değerlendirdiğimizde, bu ticaretin tek yönlü bir ticaret yapısı sergilediğini söylemek doğru olacaktır. Hesaplanan EİT endeksinin yıl bazlı ortalama değerlerine baktığımızda, Lüksemburg hariç diğer 5 ülke ile gerçekleştirilen sektörel dış ticarete, zayıf bir endüstri içi ticaretin mevcut olduğunu söyleyebiliriz (hesaplanan değerler 0-0,5 aralığında yer alıyor). Lüksemburg ile Türkiye arasındaki sektörel ticaretin ise tek taraflı bir ticari ilişki ortaya koyduğu, hiçbir şekilde endüstri içi ticaret yaratılmadığı söylenebilir (her yıl için hesaplanan değer 0 olarak bulunmuştur). Ayrıca bu hesaplamalar yapılırken Türkiye ve Lüksemburg dış ticaret verilerinden yararlanıldığı için, bu tek yönlü ticarete Türkiye'nin su ürünleri ihracatçısı konumunda olduğunu da belirtmek gerekir.

Hesaplanan endeks değerlerine yıllar genelinde baktığımızda, Türkiye-Fransa arasında gerçekleştirilen su ürünleri ticaretinde 2009, 2010 ve 2013 yılları için endüstri içi ticaret gelişiminin söz konusu olduğunu söylemek mümkündür. Fakat bu sektörde endüstri içi ticaretin sürdürülebilirliğinin sağlanamamış olduğu da görülmektedir.

Tablo 4, Türkiye'nin AB'nin kurucu ülkeleri dışında kalan, ama 2000 yılına gelene kadar bu birliktelik içerisinde alınan 9 üyesi ile gerçekleştirdiği su ürünleri ticaretinin EİT endeks değerlerini göstermektedir.

Tablo 4. Türkiye-AB ikinci genişleme dönemi ülkeleri EİT endeksi

Yıllar	Danimarka	İrlanda	İngiltere	Yunanistan	Portekiz	İspanya	Avusturya	Finlandiya	İsveç
2009	0,22	0,56	0,14	0,13	0,00	0,25	0,03	0,00	0,10
2010	0,03	0,48	0,23	0,15	0,00	0,21	0,00	0,00	0,00
2011	0,25	0,00	0,28	0,19	0,95	0,24	0,00	0,00	0,02
2012	0,16	0,79	0,12	0,18	0,46	0,78	0,00	0,00	0,02
2013	0,10	0,05	0,05	0,30	0,11	0,45	0,00	0,00	0,01
2014	0,01	0,56	0,00	0,28	0,44	0,32	0,00	0,01	0,00
2015	0,30	0,20	0,02	0,43	0,59	0,30	0,02	0,00	0,01
2016	0,11	0,00	0,02	0,11	0,09	0,49	0,00	0,00	0,05
2017	0,28	0,11	0,04	0,03	0,01	0,57	0,00	0,00	0,01
2018	0,15	0,27	0,08	0,02	0,01	0,32	0,00	0,00	0,00
2019	0,01	-	0,08	0,01	0,03	-	-	-	0,00
Ort.	0,15	0,30	0,10	0,17	0,24	0,39	0,01	0,00	0,02

Türkiye'nin Tablo 4' de yer alan 2. nesil AB ülkeleriyle olan endüstri içi ticaret gelişimini 2009-2019 yıl aralığı ortalama EİT değerlerine göre değerlendirdiğimizde, zayıf bir endüstri içi ticaretin mevcut olduğunu söyleyebiliriz (hesaplanan değerler 0-0,5 aralığında yer alıyor). Ayrıca Finlandiya ile Türkiye arasındaki sektörel ticaretin ise tek taraflı bir ticari ilişki ortaya koyduğu, hiçbir şekilde endüstri içi ticaret yaratılmadığını da belirtebiliriz (Ortalama EİT değeri 0 olarak bulunmuştur). Çalışma sırasında yararlanılan Türkiye ve Finlandiya dış ticaret verilerinden de tespit edildiği üzere, bu tek yönlü ticarete Türkiye'nin su ürünleri ihracatçısı konumunda olduğunu da belirtmek gerekir.

Hesaplanan endeks değerlerine yıllar genelinde baktığımızda, Türkiye-İrlanda, Türkiye-Portekiz ve Türkiye - İspanya arasında gerçekleştirilen su ürünleri ticaretinde bazı yıllarda endüstri içi ticaret gelişiminin söz konusu olduğunu söylemek mümkündür. İrlanda ile 2009, 2012 ve 2014 yılları için, Portekiz ile 2011 ve 2015 yılları için, İspanya ile 2012 ve 2017 yılları için, ilgili sektörde endüstri içi ticaret gelişimi tespit edilmiştir (EİT endeksi 0,5'den büyük hesaplanmıştır). Fakat su ürünleri sektöründe endüstri içi ticaretin bu yıllar dışında sürdürülebilirliğinin sağlanamamış olduğu da görülmektedir.

Tablo 5, Türkiye'nin, AB'nin 2000 sonrasındaki ilk genişleme sürecinde üyeliğe alınan 10 ülkeyle olan su ürünleri ticareti EİT endeks değerlerini göstermek üzere hazırlanmıştır. Fakat ilgili ülkelerin dış ticaret verileri sistemden çekilirken, Türkiye'nin Güney Kıbrıs Rum Kesimi (Kıbrıs) ile herhangi bir ticari faaliyetinin bulunmadığı tespit edilmiş ve bu ülke analize dahil edilmemiştir.

Tablo 5. Türkiye-AB üçüncü genişleme dönemi ülkeleri EİT endeksi

Yıllar	Çekya	Estonya	Macaristan	Letonya	Litvanya	Malta	Polonya	Slovakya	Slovenya
2009	0,03	0,00	0,00	0,00	0,00	-	0,00	0,00	0,00
2010	0,02	0,85	0,00	0,00	0,00	-	0,00	0,00	0,00
2011	0,00	0,09	0,00	-	0,00	-	0,01	0,00	0,00
2012	0,00	0,00	0,00	-	0,00	-	0,07	0,00	0,00
2013	0,00	0,00	0,00	-	0,00	-	0,12	0,00	0,00
2014	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,06	0,00	0,00
2015	0,01	0,21	0,00	0,00	0,00	0,00	0,14	0,00	0,00
2016	0,01	0,00	0,00	0,40	0,10	0,00	0,80	0,00	0,00
2017	0,01	0,00	0,00	0,02	0,15	0,00	0,13	0,00	0,00
2018	0,01	0,00	0,00	0,04	0,01	0,00	0,16	0,00	0,00
2019	0,00	0,00	0,01	-	-	0,00	0,06	-	-
Ort.	0,01	0,10	0,00	0,07	0,03	0,00	0,14	0,00	0,00

Tablo 5'de yer alan ülkelerle Türkiye arasındaki su ürünleri ticaretinde hesaplanan EİT endeks değerleri; Türkiye ile Macaristan, Malta, Slovakya ve Slovenya arasında tek yanlı bir ticaret olduğunu ve bu ticarete hiçbir şekilde endüstri içi ticaret şartlarının gelişmediğini göstermektedir (EİT değerleri bu ülkelerin her biri için sıfır olarak hesaplanmıştır). Diğer ülkelerle gerçekleştirilen ticaretin ortalama EİT endeks değerlerine baktığımızda ise, Türkiye ile bu ülkeler arasında zayıf bir endüstri içi ticaret oluşumunun varlığından bahsedilebilir (EİT endeks değerleri 0 ile 0,5 aralığında hesaplanmıştır).

Genel görünüm AB'nin 21. yüzyıldaki ilk genişleme sürecinde yer alan ülkelerle Türkiye arasındaki su ürünleri ticaretinin endüstri içi ticaret yaratmadığını ya da zayıf bir ticari hareketlilik yarattığını söylesek de; bazı ülkelerle bazı yıllarda gerçekleşmiş olan ticarete endüstri içi ticaret yaratıcı etkilerin yüksek olduğu da gözlenmektedir. Estonya ile 2010 yılında, Polonya ile 2016 yılında su ürünleri ticaretinde endüstri içi ticaret yaratıcı gelişmelere rastlandığı söylenebilir. Fakat bu gelişmeler sürdürülebilir olmamış ve tek bir yıllla sınırlı kalmış ve incelenen diğer yıllarda yine tek yönlü ticari ilişkiler dikkat çekmeye devam etmiştir. Bu tek yönlü ticarete Türkiye'nin bu ülkelere gerçekleştirdiği ihracat ağır basmaktadır.

Tablo 6, Türkiye ile AB'nin son 3 üye ülkesi arasındaki su ürünleri ticaretinin EİT endeks değerlerini göstermek üzere hazırlanmıştır.

Tablo 6. Türkiye-AB dördüncü genişleme dönemi ülkeleri EİT endeksi

Yıllar	Bulgaristan	Romanya	Hırvatistan
2009	0,01	0,00	0,24
2010	0,01	0,00	0,00
2011	0,00	0,00	0,00
2012	0,05	0,03	0,00
2013	0,16	0,00	0,00
2014	0,40	0,01	0,00
2015	0,21	0,00	0,15
2016	0,23	0,00	0,00
2017	0,04	0,00	0,00
2018	0,07	0,00	0,00
2019	-	0,00	-
Ortalama	0,12	0,00	0,04

Türkiye'nin AB'ye üye olan son üyelerle gerçekleştirdiği su ürünleri ticaretinde de endüstri içi ticareti ivmeleyen herhangi bir gelişmenin yakalanamadığı gözlenmektedir. Türkiye'nin Romanya ile ticari faaliyetlerinde tam olarak tek yanlı ticaret süreci yaşanırken (Türkiye ihracatçı konumunda), Bulgaristan ve Hırvatistan ile olan ticaretinde az da olsa karşılıklı alışverişin olduğu söylenebilir. Fakat bu karşılıklı ticaretin ticareti gerçekleştiren ülkeler adına endüstri içi ticaret yaratabilecek kapasite de olmadığı EİT endeks değerlerinin düşüklüğünden anlaşılmaktadır.

Tablo 7 Türkiye ile AB 28 arasındaki su ürünleri ticaretinin endüstri içi ticaret yaratma kabiliyetini göstermek amacıyla oluşturulmuştur. Bu hesaplamada AB 28, tek bir devlet statüsünde değerlendirilmiş ve veri setlerine de diğer ülkelere ait hesaplamalarda da olduğu gibi; Birleşmiş Milletler'in veri bankasından ulaşım sağlanmıştır.

Tablo 7. Türkiye-AB 28 EİT endeksi

Yıllar	AB 28
2009	0,16
2010	0,16
2011	0,11
2012	0,16
2013	0,13
2014	0,09
2015	0,08
2016	0,08
2017	0,11
2018	0,08
2019	0,08
Ortalama	0,11

Yukarıda gerçekleştirilen ülke bazlı incelemelerden sonra, AB 28 için de benzer sonuçlara ulaşılmış olması çok şaşırtıcı değildir. Nihayetinde Türkiye AB 28 arasında incelenen hiçbir yıl aralığında su ürünleri ticaretinde endüstri içi ticaret yaratıcı bir EİT endeks değerine rastlanmamıştır. Türkiye ile AB 28 arasındaki su ürünleri ticareti tamamen tek yönlü bir ticaret olmasa da, endüstri içi ticaret yaratılabileceği yönünde çok fazla ümit vermemektedir. İncelenen 11 yılın ortalama EİT endeks değeri 0,11'dir ve bu değer 0,5'in altında kaldığı için endüstri içi ticaretin zayıf olduğunun bir göstergesidir.

SONUÇ

AB 28'i iktisadi bir bütünleşme olmasından dolayı bir bütün olarak değerlendirdiğimizde, bu birlikteliği gelişmiş ülke statüsünde görmemiz gerekir. Bu birlikteliğin ortaya çıkmasında rol alan 'Kurucu 6 ülke ve 2000 yılına kadar bu birlikteliğe katılmış olan ülkelere baktığımızda, zaten bu ülkelerin çok büyük kısmının gelişmiş ülkeler olduğunu görürüz. 2000 yılına kadar Birliğin toplam üye sayısı 15'dir. Birliğin 2000 sonrası genişleme sürecinde daha siyasi bir bakış açısı izlediği ve bu çerçevede birliğe tam üye olarak aldığı ülkelere baktığımızda, bu ülkelerin genelde geçiş ekonomisi statüsündeki küçük ve gelişmemiş ekonomiler olduğunu görürüz. 2000 sonrasında ise üye sayısı 13 adet artarak 28'e ulaşmıştır.¹

Su ürünleri sektörü sağlıklı gıda ürünleri arzı içerisinde oldukça önemli bir potansiyele sahiptir. Bu nedenle özellikle refah düzeyi yüksek ülkelerdeki yoğun tüketim miktarlarıyla dikkat çeker. Sektör; henüz kalkınma sürecini tam olarak gerçekleştirememiş olan ülkeler için; eğer mevcut üretim kaynaklarına sahiplik varsa, iyi bir üretici olma şansı sunar. Bu piyasa yapılanmasının özünde, yani gelişmiş ülkelerin iyi bir su ürünleri tüketicisi, gelişmekte olan ülkelerin iyi bir su ürünleri üreticisi olmasında; sektör ürünlerinin ortalama fiyatlarının yüksek olması yatar. Gelişmiş ülkeler piyasa fiyatı yüksek olan ürünleri sağlık adına tüketmekten çekinmez ve bu ürünlere olan taleplerini rahatlıkla arttırabilirler. Gelişmekte olan ülkeler ise düşük gelir düzeyleri nedeniyle yeterli iç talep yakalayamadıkları için bu sağlıklı ama pahalı ürünleri ihraç ederek gelir elde etmeye çalışırlar.

¹ Ocak 2020 itibariyle İngiltere'nin birlikten ayrılması sonucu üye sayısı 27'ye düşmüştür. Fakat EİT endeks hesaplamaları 2020 öncesindeki ticari verilere göre gerçekleştirildiği için, çalışmada 'AB 28 ülkeleri' olarak yer almaktadır.

AB 28, bir bütün olarak değerlendirildiğinde refah düzeyinin yüksekliğiyle dikkat çekmektedir. Refah düzeyindeki bu yükseklik, doğal olarak birliğin dış ticaret bileşenleri içerisinde de fark edilir. Ayrıca ithalata konu olan malların niteliği ve ağırlıklı olarak hangi sektör ya da sektörlerle yönelik malların ithal edildiği, ülkenin refah düzeyini de anlamaya yardımcı olacaktır. AB'nin toplam dış ticareti içerisinde su ürünleri sektörünün ithalat ve ihracat değerlerine baktığımızda binde 2'lik ihracat değerine karşılık, % 1,2'lik ithalat değeriyle karşılaşırız ki (bkz. Tablo 1), bu ticari yapılanma AB 28'in su ürünleri ithalatçısı bir Birlik olduğunu bize gösterir. Aynı tablo bize Türkiye'nin dış ticaretinde su ürünlerinin binde 4 ihracat, onbinde 9 ithalat payı olduğunu da göstermektedir. Oranlar küçük olmakla birlikte, bu sonuçlara bakarak da Türkiye'nin su ürünleri ihracatçısı bir ülke olduğunu söyleyebiliriz.

Bu çalışmada 5 aşamalı iktisadi bütünleşme teoremi çerçevesinde Gümrük Birliği aşamasıyla (3. aşama) birbirine bağlı olan Türkiye ve AB 28 arasındaki su ürünleri ticaretinin 2009-2019 yılları arasında endüstri içi ticaret yaratma kabiliyeti analiz edilmektedir. Endüstri içi ticaret teorisi ve iktisadi birleşme teorileri kapsamında elde edilmesi gereken bulguların ülkeler arasında endüstri içi ticaretin geliştiğini göstermesi gerekir. Fakat bizim yaptığımız çalışma sonuçları beklenen sonuçların tam tersini göstermekte olup, ürün akış yönü Türkiye'den AB 28'e doğru gerçekleşen tek yönlü bir ticaretin varlığını doğrulamaktadır. Erlat ve Erlat'ın (2003), Deviren'in (2004) ve Erün'ün (2010) Türkiye ve AB ülkeleri arasındaki endüstri içi ticareti ölçtükleri çalışma sonuçları da, bizim çalışmamızın sonuçları ile örtüşmektedir.

Çalışma sonuçlarının bu şekilde ortaya çıkması aslında hiç de şaşırtıcı değildir. Türkiye geliştirmekte olan ülke statüsüyle su ürünleri ihracatçısı ve AB 28'de gelişmiş ülke statüsüyle su ürünleri ithalatçısı ülkelerdir. Sonuç olarak diyebiliriz ki; ülkeler arasında endüstri içi ticaretin oluşabilmesi için, aynı ekonomik birliktelik içerisinde yer almak yeterli bir kriter olmamakla birlikte, aynı gelişmişlik düzeyinde bulunmak gerektiği aşikardır. Türkiye'nin gelişmişlik düzeyini kısa vadede AB 28 seviyesine getirerek endüstri içi ticareti artırma şansımız olmadığına göre, bu ülke grubuna olan ticaretimizi artırmanın yollarını araştırmak daha mantıklı olacaktır.

Nihayetinde AB 28 yüksek refah düzeyi ile iyi bir su ürünleri ithalatçısı ülke konumundadır. Türkiye de zengin su kaynakları ve balık çeşitliliği ile potansiyel bir su ürünleri ihracatçısıdır. Türkiye'nin bu aşamada yapması gereken şey, mevcut zengin kaynak yapısına rağmen düşük üretim miktarını artırmasının yanı sıra, ürettiği ürünlerde farklılaşmaya giderek mevcut su ürünlerinin katma değerini de artırmaya çalışmak olmalıdır. Çünkü su ürünlerinin üretildiği gibi pazarlanmasındansa, işlenerek pazarlanması ülke adına daha yüksek katma değer yaratacaktır. Doğal olarak da gelişmiş ülkelere göre, geliştirmekte olan ülkeler için yüksek katma değerli ürün ihraç etmek çok daha önemlidir. Ülkeye giren döviz miktarı attıkça, ülkenin büyüme ve sonrasında kalkınma şansı artmaktadır ve Türkiye için su ürünleri sektörü bu anlamda önemli fırsatlar sunmaktadır.

KAYNAKLAR

- Altay, H., Özcan, S.E., & Çınar, İ.T. (2009). Türkiye'nin Avrupa Birliği (15) pazarında endüstriler-arası ve endüstri-içi ticaret açısından avantajlı olduğu ürün gruplarının belirlenmesi: 1995-2007. *Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 23, 159-170.
- Balassa, B. (1979). Intra-industry trade and the integration of the developing countries to the world economy. *World Bank Staff Paper*, 312.
- Bedir, A. (2009). Uluslararası ticarete fiyata dayalı rekabet gücü ile endüstri-içi ticaret arasındaki ilişki: Türk imalat sanayi örneği. *DPT ISBN978-975-19-4482-5*, 1-223.
- Biesebroeck, J. V. (2011). Dissecting intra industry trade, *Economics Letters*. 110, 71-75.
- Çakmak, Ö. (2006). Türkiye ile Almanya, İtalya, Fransa ve İngiltere arasında imalat endüstrisinde endüstri-içi ticaretin yapısı: 1991-2004. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 30-47.
- Çepni, E., & Köse, N. (2003). Intra-industry trade patterns of Turkey: A panel study. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(3), 13-28.
- Çeştepe, H. (2012). Türkiye'nin seçilmiş Ortadoğu ülkeleriyle ticaretinin analizi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(2), 23-43.
- Deviren, N. V. (2004). Türkiye ile Avrupa Birliği ülkeleri arasında sınai ürünleri endüstri-içi ticareti. *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, 19(222), 107-127.
- Doğaner Gönel F. (2001). Tekstil sektöründe endüstri-içi ticaret. *Dış Ticaret Dergisi*, 6(21), 15-31.
- Duman, M. (1996). 1990'larda OECD ülkeleri ve Türkiye'nin dış ticaretinde endüstri-içi ticaretin payı. *Dış Ticaret Dergisi*, 3, 1-11.

- Erk, N., & Tekgöl, Y. (2001). Ekonomik entegrasyon ve endüstri-içi ticaret: Türkiye- AB ülkeleri arasındaki endüstri-içi ticaretin ölçülmesi ve ticaret tipinin belirlenmesi. *Middle East Technical University-METU International Conference on Economics*, 5, 1-34.
- Erlat, G., & Erlat, H. (2003). Measuring intra-industry and marginal intra-industry trade: The case for Turkey. *Emerging Markets Finance and Trade*, 39(6), 5-38.
- Erün, G. (2010). Türkiye ile AB, gıda ve canlı hayvan sektörü dış ticaretinde endüstri-içi ticaret analizi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(1), 71-78.
- Grubel, H.G., & Lloyd, P.J. (1975). *Intra-industry trade: The theory and measurement of international trade in differentiated products*. John Willey&Sons, London and New York.
- Kösekahyaoğlu, L. (2002). Does trade liberalization matter?. *Marmara Journal of European Studies*, 10(1), 113-135.
- Kuşat, N. (2019). Su ürünleri sektörü rekabet gücü analizi: Türkiye ve beş lider ülke örneği. *Acta Aquatica Turcica*, 15(1), 43-54.
- Lee, H. H., & Lloyd, P. J. (2002). Intra-industry trade in services. In P.J. Lloyd and Hyun-Hoon Lee (Eds.), *Frontiers of Research on Intra Industry Trade* (159-176). Basingstoke: PalgraveMacmillan. <https://doi.org/10.1057/9780230285989>
- Mangır, F., & Fidan, A. (2017). Grubel-Lloyd Endeksi ile endüstri-içi ticaret analizi: Tarım sektörü Türkiye örneği. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 19(33), 45-51.
- Narin, P. (2002). Endüstri-içi ticaret ve ihracata dayalı sektörler açısından Türkiye uygulaması. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 1-21.
- Rossini, G., & Burattoni, M. (1999). *Country analysis: Italy, intra-industry trade and adjustment: The European experience palgrave*. Macmillan Hampshire, England.
- Schüler, M. K. (1995). The path of intra-industry trade expansion: The cases of Spain and Turkey. *Metu Studies in Development*, 22(1), 79-100.
- Sharma, K. (2000) Pattern and determinants of intra-industry trade in Australian manufacturing. *The Australian Economic Review*, 33(3), 245-255.
- Şahin, D. (2015). Türkiye'nin tarımsal gıda ürünlerinin endüstri-içi ticaretinin analizi: AB-15 ülkeleri ile karşılaştırmalı analiz. *Uluslararası Hakemli Ekonomi Yönetimi Araştırmaları Dergisi*, 4, 171-192.
- Şentürk, C. (2014). Türkiye'nin seçilmiş ülkeler ile endüstri içi ticaretinin endeks yöntemine dayalı analizi (1990-2013). *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(2), 207-230.
- Şimşek, N. (2005). Türkiye'nin yatay ve dikey endüstri-içi dış ticareti. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(1), 43-62.
- Tharakan, P., & Calfat, G. (1999). *Country analysis: Belgium, intra-industry trade and adjustment: The European experience palgrave*. Macmillan, Hampshire, England.
- United Nations. (2020). <https://comtrade.un.org/data/> erişim tarihi 08.05.2020.